

Tilburg University

Internationale victimologie

van Dijk, J.J.M.; Letschert, R.M.

Published in:
Tijdschrift voor Criminologie

Publication date:
2011

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):
van Dijk, J. J. M., & Letschert, R. M. (2011). Internationale victimologie: Het spoor terug naar Willem Nagel. *Tijdschrift voor Criminologie*, 2011(3), 260-270.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Internationale victimologie

Het spoor terug naar Willem Nagel

Jan van Dijk & Rianne Letschert

In 2010 verscheen een boeiende, goed gedocumenteerde biografie van J.B. Charles/W.H. Nagel van de hand van de socioloog Kees Schuyt (Schuyt, 2010). W.H. Nagel was van 1956 tot en met 1976 hoogleraar criminologie en penologie aan de Rijksuniversiteit Leiden. Daarvoor was hij enkele jaren hoofd van het Studie- en Documentatiecentrum van het ministerie van Justitie, een voorloper van het huidige WODC. Hij wordt, samen met Mendelsohn en Von Hentig, genoemd als een van de internationale grondleggers van de victimologie. Deze kroniek, die een update is van die uit 2008 (Van Dijk e.a., 2008), plaatsen we graag in de sleutel van Schuyts Nagel-biografie. We gaan eerst in op Nagels betekenis voor de internationale victimologie. Daarna behandelen we twee actuele trends binnen de victimologie die toevallig wonderwel aansluiten bij het gedachtegoed van Willem Nagel.

Alias J.B. Charles

J.B. Charles staat in de titel van Schuyts boek voorop. Inderdaad was Willem Nagel onder zijn literaire pseudoniem, J.B. Charles, bekender dan onder zijn echte naam. J.B. Charles was het alias waaronder Nagel heeft deelgenomen aan het gewapende verzet tegen de Duitse bezetters. Later publiceerde hij onder deze naam een reeks gedichtenbundels en twee essaybundels. De laatstgenoemde bundels *Volg het spoor terug* (1953) en *Van het kleine koude front* (1962) waren destijds ongekende bestsellers. In op losse toon geschreven essays werd door J.B. Charles felle kritiek geuit op de gebrekkige berechting van oorlogsmisdadigers en collaborateurs na de oorlog. Wederopbouw en Koude Oorlog tegen de Sovjet-Unie werden belangrijker gevonden dan de bijzondere rechtspleging. Symbool hiervoor stond de benoeming van ex-nazigeneraals op hoge functies bij de NAVO. Ook de populaire politicus Jo Luns was in Nagels ogen een onverbeterlijke fascist. Deze polemische bundels hebben de naoorlogse babyboomgeneratie van Nederland mentaal rijp gemaakt voor de afrekening met het regentendom rond 1968. Bekend werd J.B. Charles ook vanwege de hilarische karikatuur die de schrijver W.F. Hermans van hem heeft getekend in de bundel *Mandarijnen op zwavelzuur*. Zoals Schuyt aantoont, slaat de door Hermans daarin tegen Nagel ingebrachte beschuldiging dat hij zelf ook niet helemaal graatzuiver uit de oorlog zou zijn gekomen, nergens op. Het essay van Hermans heeft meer literaire dan historische waarde.

Schuyts biografie gaat verder voor een belangrijk gedeelte over Nagels loopbaan als criminoloog. Nagel studeerde rechten in Groningen, waar hij colleges criminologie volgde bij de toenmalige hoogleraar strafrecht Vrij, die later ook zijn promotor zou worden. Vrij zelf had als student colleges gevolgd van de criminoloog Willem Bonger in Amsterdam. Prof. Vrij doceerde het vak criminologie naast zijn leeropdracht strafrecht. Dit is nu vrijwel ondenkbaar, maar was vroeger niet ongebruikelijk. Nagels onmiddellijke voorganger als hoogleraar criminologie in Leiden, prof. Van Bemmelen, doceerde in de jaren vijftig eveneens criminologie naast de leeropdracht strafrecht. In zijn afscheidscollege uit 1947 introduceerde Vrij het in strafrechtskringen nadien veelbesproken concept van de *subsocialiteit*. Door een misdrijf wordt niet slechts het recht in abstracto geschonden, maar wordt het normaal functioneren van de maatschappij in concreto verstoord. Vrij onderscheidt daarbij kringen van getroffenen: de dader zelf, het slachtoffer, de omstanders en de gemeenschap (die het misdrijf als 'een deuk in de rechtsorde' ervaart). De strafrechtspleging dankt volgens Vrij haar legitimiteit aan de noodzaak van de overheid om op elk van deze maatschappelijke effecten te reageren. Vrij zag het verschaffen van genoegdoening aan het slachtoffer als een van de kernfuncties van de straf. In het begrip subsocialiteit liggen dus de kiemen opgesloten van Nagels latere pleidooien dat het strafproces mede ten doel heeft om de strafbehoefte van het slachtoffer te bevredigen. Zo beschouwd is het proefschrift uit 1993 van Hans Boutellier over de zogenoemde 'victimalisering van het strafrecht' een verlate echo van Vrijs afscheidscollege over subsocialiteit uit 1947 (Boutellier, 1993). De genealogie is in ieder geval onmiskenbaar. Schuyt was promotor van Boutellier en is zelf bij Nagel gepromoveerd (Vrij-Nagel-Schuyt-Boutellier).

Nagels eigen proefschrift stond in ieder geval sterk onder invloed van Vrijs ideeën. In feite was zijn onderzoek naar de criminaliteit te Oss niet anders dan een empirische toetsing van het begrip subsocialiteit. De criminaliteitsproblemen te Oss hadden rond 1935 landelijke bekendheid gekregen en Nagel was reeds in 1936 als student van Vrij begonnen aan een empirisch onderzoek naar 'het benedewezen en de bevolking er omheen' in deze gemeente. De uitvoering van het onderzoek werd door het uitbreken van de oorlog en Nagels deelname aan het verzet onderbroken. Het proefschrift, *De criminaliteit van Oss*, verscheen in 1949 (Nagel, 1949). Deze studie is weliswaar een van de eerste criminologische teksten waarin vrij uitvoerig aandacht wordt besteed aan de rol van het slachtoffer, maar wie het nu leest, zal een gevoel van teleurstelling toch niet kunnen onderdrukken. Veel meer dan enkele losse opmerkingen over de mogelijkheden tot verzoening van de dader met het slachtoffer staan er eigenlijk niet in. Het is toch vooral een dadergerichte criminografie. De bewering van Schuyt dat hiermee de eerste steen zou zijn gelegd van de empirische criminologie in Nederland lijkt wat overdreven. Reeds voor de oorlog verschenen er vergelijkbare criminografieën onder supervisie van Pompe te Utrecht. In 1949 promoveerde daar H. van Rooy op een gedetailleerde criminografie van Nijmegen en omstreken. Toch is het proefschrift van Nagel over de criminaliteit van Oss inderdaad van grote historische betekenis. Maar om dat te kunnen begrijpen dient men de wordingsgeschiedenis ervan te

kennen. Tijdens zijn bronnenonderzoek heeft Schuyt daarover een belangrijke feitelijke ontdekking gedaan.

In 1975 nam de Duitse criminoloog/victimoloog Hans Joachim Schneider in zijn monografie *Viktimologie; die Wissenschaft vom Verbrechensopfer* (Schneider, 1975) een ironisch verwijzing op naar Nagels claim dat hij met zijn proefschrift uit 1949 een vroege bijdrage zou hebben geleverd aan de victimologie. Dit leek Schneider kennelijk te veel eer. Nagel heeft hierop in wat vermoedelijk zijn laatste wetenschappelijke publicatie is geweest, geprikkeld gereageerd. In de door Kirchhoff en Sessar geredigeerde reader *Viktimologie* stelt Nagel dat hij zich door Schneiders opmerking lichtelijk gevictimiseerd voelt (Nagel, 1979). Aan het slot van het artikel behandelt Nagel de noodzaak voor de victimologie zich ook te richten op de slachtoffers van misdrijven zoals terrorisme. In dat verband informeert hij de lezer dat het oorspronkelijke manuscript en empirische materiaal van zijn proefschrift over de criminaliteit te Oss in 1944 door Duitse staatsterroristen, dat wil zeggen de Sicherheitspolizei, in beslag is genomen en vernietigd. Hij voegt daar sarcastisch aan toe dat hij zich daarvoor nu kennelijk tegenover (de Duitse criminoloog) Schneider dient te verontschuldigen.

Schuyt behandelt deze voor Nagel traumatische inval in zijn huis waarbij hij slechts ternauwernood aan een arrestatie en zekere dood heeft kunnen ontsnappen, uitvoerig maar doet tevens verslag van een historisch belangrijke ontdekking in Nagels nagelaten persoonlijke archief. Hierin vond hij exemplaren van de enquêtelijst waarmee Nagel in Oss in de jaren dertig persoonlijke interviews heeft afgenomen aan slachtoffers. Hij trof zes exemplaren van ingevulde vragenlijsten aan met betrekking tot geïnterviewde slachtoffers van brandstichting. De inhoud van de door Nagel gebruikte enquêtelijst is verrassend. De interviews handelden niet over de mogelijke rol van het slachtoffer bij het ontstaan van het delict – de gangbare vraagstelling bij de eerste victimologen zoals Von Hentig en Mendelsohn – maar over de impact van het misdrijf op het slachtoffer en over diens behoeften aan schadevergoeding en/of genoegdoening. Nagels vragenlijst uit 1935 bevatte vragen over eventuele schadeposten en over de vraag of men gepoogd had daarvoor binnen het kader van het strafproces of anderszins vergoeding van de dader te krijgen. Ook informeerde Nagel bij de slachtoffers of de dader spijt had betuigd en of men de straf voldoende zwaar had gevonden en men de dader had kunnen vergeven. Ook vroeg Nagel de slachtoffers of zij de dader later nog hadden ontmoet en wat toen diens houding jegens hen was geweest en of ze wellicht als getuige of belangstellende de zitting hadden bijgewoond. Uit de inhoud van deze vragenlijsten blijkt zonneklaar dat Nagel inderdaad een van de grondleggers van de victimologie is geweest. Er blijkt tevens uit dat Nagel binnen de victimologie een richting volgde die nu, zestig jaar later, uiterst modern aan doet. Wat dat laatste betreft kunnen we bijvoorbeeld wijzen op recente INTER-VICT-onderzoeken naar de tevredenheid van slachtoffers met hun bejegening door politie en justitie en naar de ervaringen met het beperkte spreekrecht in het strafproces. Bij deze studies zijn vragenlijsten gebruikt die vrijwel identiek zijn aan die van Nagel. Als de Duitsers Nederland niet zouden hebben bezet en Nagels manuscript niet hadden gestolen, had de victimologische criminologie met Nagels

proefschrift omstreeks 1940 een vliegende start gemaakt. Met Nagels victimologische veldonderzoek in Oss zou de victimologie een aanzienlijk sterker theoretisch en empirisch fundament hebben gehad dan met de wat onbeholpen en deels zelfs ronduit slachtofferonvriendelijke bespiegelingen van Von Hentig en Mendelsohn. Met hun typologieën van slachtoffers op basis van hun mate van medeschuld hebben ze de victimologie aanvankelijk op een verkeerd spoor gezet. Als Nagels oorspronkelijke manuscript was gepubliceerd, zou de victimologie vermoedelijk sneller tot ontwikkeling zijn gekomen. Ook zou het belang van slachtofferrechten binnen het strafproces als uitwerking van Vrijs concept van subsocialiteit waarschijnlijk eerder door strafrechtsjuristen zijn onderkend. Nagels frustraties over zijn geroofde proefschrift zijn maar al te goed te begrijpen en kunnen zelfs door alle huidige victimologen worden gedeeld. Een gestolen kans van historisch formaat.

Inmiddels verscheen in 2010 een *International handbook of victimology* met daarin een hoofdstuk van Gert Kirchhoff over de geschiedenis van de victimologie (Kirchhoff, 2010). Nagel wordt daarin met ere genoemd als een van de eersten die reeds in de jaren veertig van de vorige eeuw in de eerste versie van zijn door de Duitse politie in beslag genomen proefschrift over slachtoffers heeft geschreven. Heeft ook Schneider nog aanleiding gezien voor enigerlei correctie? Ja en nee. Schneider verzorgde het hoofdstuk over victimologie in het eerste deel van het door hem geredigeerde en onvolprezen *Internationale Handbuch der Kriminologie* (Schneider, 2007). Hierin wordt Nagels proefschrift niet genoemd. Wel wordt verwezen naar Nagels veel latere publicatie over *The notion of victimology in criminology* uit 1974.

In het laatstgenoemde artikel betoogt Nagel dat de victimologie geen zelfstandige discipline zou moeten worden, maar een aandachtsgebied binnen de criminologie zou moeten blijven. Deze opvatting is reeds te vinden in een artikel uit 1959 in het toenmalige *Tijdschrift voor Strafrecht* (Nagel, 1959). Zij vloeit rechtstreeks voort uit Vrijs visie op de subsocialiteit van misdrijven. Voor het opheffen van de deuk in de rechtsorde dient aan het slachtoffer genoegdoening te worden geboden, bijvoorbeeld door het betalen van schadevergoeding door de dader. De unieke morele problematiek van personen die met opzet door een medemens in essentiële belangen zijn geschaad, heeft weinig gemeen met die van slachtoffers van ongelukken of rampen. Hiermee is de kern van Nagels visie op de victimologie weergegeven. De kernvraag van de victimologie is niet de medeschuld van het slachtoffer en zijn psychische trauma, maar zijn gerechtvaardigde behoefte aan vergelding. De bestudering van de dader en van diens bestraffing zijn intrinsiek verbonden met die van de slachtoffers. Wie het huidige victimologische discours over spreekrecht en *reparation* enigszins kent, kan zich slechts verbazen over de actualiteit van Nagels ideeën over victimologisch onderzoek. Wat daarbij tevens opvalt, is dat Nagel zelf deze ideeën later tijdens zijn Leids hoogleraarschap nooit meer voorwerp van empirisch onderzoek heeft gemaakt. De in zijn archief opgeborgen vragenlijsten heeft hij nooit zelf meer ter hand genomen of anderen ter hand gesteld. Het lijkt er welhaast op dat de roof van zijn manuscript door de nazi's hem de animo om empirische victimologie te bedrijven voorgoed heeft ontnomen.

Nagel is niet slechts door de nazi's gedupeerd als pionier van de victimologie. Schuyt beschrijft dat Nagel symptomen had van wat tegenwoordig posttraumatische stress wordt genoemd. Naaste collega's in Leiden hebben hem aangeraden zich daarvoor te laten behandelen in de speciale kliniek van prof. Bastiaans voor oorlogsslachtoffers. In het eerdergenoemde artikel uit 1979 over structurele victimisatie laat Nagel zich betrekkelijk positief uit over de kliniek van Bastiaans, maar wijst hij ook op de risico's ervan, namelijk dat door een behandeling te midden van lotgenoten het stigma van het slachtofferschap wordt versterkt. In het artikel worden verder de hiervoor geschetste ideeën over de strafbehoefte van slachtoffers nog eens herhaald. Nieuw is een expliciet pleidooi voor uitbreiding van de scope van de victimologie. De victimologie zou zich niet slechts moeten richten op de rechten van slachtoffers van gewone misdrijven, maar ook op die van slachtoffers van bijvoorbeeld terrorisme en misdrijven gepleegd door vervuilende bedrijven. Aan het slot van het artikel roept hij op vooral ook de structurele victimisatie door criminele regeringen, zoals de apartheidsregimes van Zuid-Afrika of Rhodesië, te bestuderen. Hoezeer de genoegdoening van de gedupeerden daarbij voor hem vooropstaat, blijkt uit zijn bewering dat slachtoffers van collectieve misdrijven bij niet-bestrafing van de daders door de in gebreke blijvende overheid opnieuw worden gevictimiseerd (secondaire victimisatie door immuniteit van de daders). In deze visie zijn de aanklachten van zijn alter ego J.B. Charles tegen de gebrekkige berechting van voormalige nazi's en collaborateurs een proeve van victimologisch activisme. Zoals Schuyt met reden opmerkt, zijn de werken van J.B. Charles en W. Nagel nauw met elkaar verweven. Als Nagel theoretische victimologie beoefent, kijkt de oud-verzetsstrijder J.B. Charles steeds over zijn schouder mee.

Victimologische trends

Bezieet men de oogst aan victimologische literatuur van de laatste jaren, dan kunnen hierin twee hoofdlijnen worden onderscheiden. De eerste is reeds genoemd en bestaat uit de aandacht voor de betekenis van het strafproces voor het slachtoffer. In Nederland manifesteert deze belangstelling zich in de inwerkingtreding op 1 januari 2011 van een nieuwe titel in het Wetboek van Strafrechtsvordering, waarin de verschillende rechten van slachtoffers bijeen zijn gebracht.

Binnen Europees verband wijzen wij op de omzetting van het Kaderbesluit inzake de positie van slachtoffers in het strafproces naar een heuse richtlijn, als gevolg van de inwerkingtreding van het Verdrag van Lissabon. De ontwerprichtlijn omvat een verdere uitwerking van slachtofferrechten, die onderdeel vormt van een scala aan maatregelen (de zogeheten Victims' Package) die de Europese Commissie wil uitvoeren in de komende jaren. Naar verwachting wordt de nieuwe richtlijn in juni 2011 aangenomen (zie voor meer informatie Letschert & Groenhuijsen, 2011).

We wezen reeds op de empirische studies van INTERVICT naar de ervaringen van slachtoffers met politie en justitie en met de uitoefening van het spreekrecht tijdens de zitting (Lens e.a., 2010; Pemberton e.a., 2009). Van Dijk en Klerx-van

Mierlo verkenden via open focusgroepen met verschillende categorieën slachtoffers of aan hen wel de juiste diensten worden aangeboden (Van Dijk & Klerx-van Mierlo, 2009). De vergeldings- en strafbehoefte van slachtoffers komt in deze studie pregnant naar voren. Ook bij gedupeerden van ongelukken, rampen en medische fouten speelt de schuldvraag een centrale rol in de verwerkingsproblematiek. Tevens is recent onderzoek gedaan naar de tevredenheid van cliënten van het Schadefonds Geweldsmisdrijven (Mulder, 2009). Hieruit blijkt dat de verkregen uitkeringen vooral worden gezien als een vorm van erkenning en dat de hoogte ervan niet zeer belangrijk is. De strekking van deze Nederlandse studies is dat de ervaringen van slachtoffers met het strafrecht en daaraan gekoppelde hulpverlening betrekkelijk positief zijn. Het glas is op zijn minst halfvol. Er is reeds veel verbeterd. Er is echter ook nog veel te verbeteren. Zo bleek bijvoorbeeld dat slachtoffers van medische missers qua hulpverlening nog geheel in de kou staan en vaak *victim blaming* ondervinden van de zijde van de medische hulpverleners/ziekenhuizen. Opmerkelijk minder positief zijn de uitkomsten van vergelijkbaar onderzoek in Engeland (Hall, 2010; Rock, 2010). Ook het onderzoek naar de tevredenheid van slachtoffers met hun nieuwe rechten in de Verenigde Staten en Canada laat zien dat slachtofferrechten in de praktijk vaak onvoldoende worden toegepast en dat veel slachtoffers nog allerminst het gevoel hebben dat ze aan hun recht zijn gekomen (Erez e.a., 2011). Een gedachte die hierbij opkomt en die verder zou moeten worden onderzocht door middel van vergelijkend onderzoek is dat het zuiver accusatoire proces naar Angelsaksisch model zich wellicht minder goed leent voor slachtoffervriendelijke hervormingen dan het continentale Europese recht. Dit is een belangrijke hypothese aangezien veel Amerikaanse strafrechtsdeskundigen het eigen common law-model veruit superieur achten aan het napoleontische civil law. Maar misschien biedt het ouderwetse, quasi-inquisitoire model betere kansen om aan slachtoffers een adequate positie te geven in de procedure en diens belangen effectief te beschermen dan het adversarial model. Vermeldenswaard zijn in dit verband twee nieuwe boeken uit Noord-Amerika met pleidooien voor verdergaande en vergaande hervormingen ten behoeve van slachtoffers. De Canadees Irvin Waller, die eerder een wervend boek schreef over nut en noodzaak van criminaliteitspreventie (Waller, 2006), publiceerde nu een even gepassioneerd pleidooi voor meer slachtofferrechten (Waller, 2011). Het biedt een uitstekende samenvatting van recent vooral Amerikaans onderzoek en eindigt met een omvattend wetsvoorstel, getiteld Draft Model Law to Rebalance Justice by Implementing Effectively Rights for Victims of Crime. Reeds uit deze titel blijkt hoezeer rechten voor slachtoffers binnen het strafproces in Wallers voorstellen centraal staan.

Dit geldt evenzeer voor een boek van Susan Herman, voormalig directeur van het National Center for Victims of Crime, naast NOVA de grootste landelijke slachtofferorganisatie in de Verenigde Staten (Herman, 2010). Herman zet hierin een nieuw programma voor slachtoffers uiteen dat zij eerder in de Verenigde Staten heeft gelanceerd en dat zij Parallel Justice noemt. Volgens haar zijn de slachtofferhervormingen in de Verenigde Staten min of meer vastgelopen. Het is gerommel in de marge van een intrinsiek dadergericht strafrecht. Het slachtofferbeleid dient volgens haar op een geheel nieuwe leest te worden geschoeid. Parallel Jus-

tice houdt in dat aan alle slachtoffers, ongeacht of er een dader is gevonden of niet, ten principale recht moet worden gedaan. Er moet daarvoor een forum zijn waar alle slachtoffers van misdrijven hun verhaal kunnen doen en waar door een overheidsfunctionaris officieel wordt verklaard dat hun groot onrecht is aangedaan. Genoegdoening is ook volgens Herman een kernrecht van slachtoffers. Tevens moet door het forum worden vastgesteld hoe slachtoffers het beste geholpen kunnen worden hun leven weer op te bouwen. De strafrechtspleging speelt daarbij een belangrijke rol, maar staat niet centraal. Ook herstelrecht en schadevergoeding vanuit een fonds zijn volgens haar belangrijke elementen. Op enkele plaatsen in de Verenigde Staten lopen inmiddels experimenten met de door Herman beoogde intakegesprekken voor de door haar beoogde omvattende slachtofferhulp. Hoe deze aanpak in de Nederlandse context vorm zou kunnen worden gegeven, is niet meteen duidelijk. Een aanknopingspunt biedt wellicht het Schadefonds Geweldsmisdrijven: hier kunnen immers ook slachtoffers terecht van misdrijven waarvan de dader onbekend is. In sommige landen, zoals Zweden en delen van Australië fungeert het Schadefonds als een soort algemeen hulpcentrum voor slachtoffers met een breder dienstenpakket dan schadevergoeding alleen. In de Nederlandse context ware wellicht in de toekomst een fusie tussen Slachtofferhulp Nederland en het Schadefonds te overwegen. Zo'n omvattende slachtofferhulporganisatie zou dan samen met de slachtofferloketten van het Openbaar Ministerie naar Haags voorbeeld de kern kunnen vormen van het door Herman beoogde forum. *Food for thought* over een mogelijke fundamentele herijking van het Nederlandse slachtofferbeleid biedt het boek zeker.

Internationalisering van de victimologie

De tweede hoofdlijn is de internationalisering van de victimologie, precies zoals in 1979 door Nagel beoogd. Ondanks dat mensenrechtenschendingen van oudsher door victimologen als onderwerp van studie werden gezien (Elias, 1985), moet men ook erkennen dat vraagstukken betreffende oorlogsmisdaden, misdaden tegen de menselijkheid en genocide (de internationale misdaden die vallen onder de jurisdictie van het Internationaal Strafhof) voor lange tijd weinig of geen aandacht kregen binnen de victimologie. Een belangrijk onderzoeksthema betreft dan ook de vraag of de inzichten uit bestaande theorieën en concepten ontwikkeld binnen de victimologie een op een toepasbaar zijn op internationale misdaden.

Ook internationale (quasi-)juridische instrumenten hebben van oorsprong vooral slachtofferschap van conventionele misdaad voor ogen gehad. De VN-Verklaring uit 1985 betreffende 'Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power' kent zeventien artikelen gericht op slachtoffers van conventionele misdaad, terwijl vier vaag geformuleerde artikelen over machtsmisbruik door overheden gaan (Groenhuijsen & Letschert, 2006). De later aangenomen VN 'Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law' en het Statuut van het Internationaal Strafhof

hebben een deel van dit bestaande juridische vacuüm gedicht. Echter, ondanks de opname van slachtofferrechten in dit soort instrumenten blijkt de werking van klassieke slachtofferrechten – zoals het recht tot deelname aan het proces of compensatie – in de praktijk veel moeilijker uitvoerbaar in de context van internationale misdaden, waarbij massale victimisatie eerder de regel dan de uitzondering is. In het algemeen behandelt het Hof alleen situaties en zaken waarbij duizenden, zo niet honderdduizenden slachtoffers zijn gevallen. Om al die slachtoffers aan het proces te laten deelnemen, op een georganiseerde manier waarbij de rechten van de verdachte niet uit het oog verloren worden, vereist nogal wat van het Hof en is zonder precedent (De Brouwer & Letschert, 2008). Slachtoffers de mogelijkheid bieden deel te nemen aan internationaalrechtelijke strafprocessen en vervolgens hen teleurstellen door niet aan hun verwachtingen te kunnen voldoen is een belangrijke bron van potentiële revictimisatie. Het is van groot belang dat verder onderzoek wordt gedaan binnen welk kader en op welke manier gestelde verwachtingen waargemaakt kunnen worden (zie ook Letschert e.a., 2011).

Ook vanuit psychologisch oogpunt is het belangrijk te onderzoeken of de gevolgen van massavictimisatie soortgelijke of andere effecten op slachtoffers hebben vergeleken met conventionele misdaad. Verschillende studies (voornamelijk ten aanzien van terrorisme, zie voor een overzicht Letschert e.a., 2010) hebben aangetoond dat slachtoffers dezelfde behoeften hebben, of ze nu slachtoffer van grootschalige misdrijven zijn of slachtoffer van conventionele misdaad. De reacties zijn ook over het algemeen hetzelfde, zoals shock, boosheid, depressie, schuld, angst en de behoefte dat de daders worden gestraft. Echter, de impact van de slachtofferervaringen kan veelomvattender zijn en de implementatie van bestaande slachtoffervoorzieningen en slachtofferrechten kan additionele complicaties met zich meebrengen (Letschert e.a., 2010).

Ook bij internationale misdaden is een belangrijk kenmerk dat ze niet alleen individuele slachtoffers raken, maar mede gericht zijn op een bepaalde groep of gemeenschap. Slachtoffers zijn bezorgd om de veiligheid van familie, vrienden en andere leden van de groep, en delen vaak dezelfde vreselijke slachtofferervaringen. Slachtofferschap van een groep heeft ook gevolgen voor de omstandigheden waarbinnen slachtoffers hun leven weer kunnen opbouwen. In veel voorkomende gevallen zijn de daders van de misdaden deel van die context; soms ook als dader en slachtoffer in eenzelfde periode. Met betrekking tot massavictimisatie als gevolg van internationale misdaden is het verder vaak het geval dat voor veel mensen de victimisering niet een eenmalig incident betreft. In plaats daarvan is sprake van meervoudige victimisering, zowel direct als indirect. Iemand kan slachtoffer worden van meervoudige groepsverkrachtingen, de dood of marteling van een familielid bijwonen, en zijn bezittingen vernietigd zien worden. Het boek *De mannen die mij hebben vermoord* (De Brouwer e.a., 2011) documenteert op trefende wijze getuigenissen van slachtoffers van seksueel geweld in Rwanda. De getuigenissen tonen de ernst en duur van meervoudige victimisering aan in situaties van oorlogsgeweld.

Een recent verschenen boek *Victimological approaches to international crimes* (Letschert e.a., 2011) inventariseert welke benaderingen tot nu toe ontwikkeld zijn

om slachtoffers van de meest gruwelijke misdaden bij te staan. En niet alleen directe slachtoffers, maar ook tertiaire slachtoffers dat wil zeggen de gemeenschap of samenleving als geheel. De door Nagel genoemde dilemma's omtrent vergelding en verzoening staan hierin centraal. Ook het concept slachtofferschap als zodanig wordt geproblematiseerd. In situaties van massavictimisatie ten tijde van soms langdurende conflictsituaties is het niet altijd eenvoudig te bepalen wie slachtoffer en wie dader zijn. Het voorbeeld van de kindsoldaat illustreert dit. Kindsoldaten worden meestal onder dwang geronseld, waarbij verzet de dood van henzelf en familieleden zal veroorzaken. Zo klein als sommigen zijn, worden door hen vaak de meest vreselijke misdaden gepleegd. Hoe ga je als samenleving om met dit soort slachtoffers die tegelijkertijd ook als dader kunnen worden aangemerkt? Het boek probeert een bijdrage te leveren aan verdere kennisvorming rondom deze heikele thema's. Tevens bevat het boek een uitgebreide literatuurlijst waarin de meest recent verschenen titels over dit thema te vinden zijn.

In 2011 verscheen tevens een boek over slachtofferschap van de zogenoemde 'donkere' kanten van globalisering, zoals georganiseerde misdaad, mensenhandel, cybercrimes, internationaal terrorisme en internationale milieumisdaad (Letschert & Van Dijk, 2011). Door globalisering, groeiende mobiliteit en het gebruik van internet kunnen daders gemakkelijker dan ooit tevoren slachtoffers maken in andere landen. Het bestaande nationale en internationale recht biedt niet genoeg bescherming aan dergelijke slachtoffers. Nationale staten blijven in gebreke bij het vervolgen van transnationale of internationale misdaden omdat de bestaande procedures en middelen daarop niet zijn afgestemd. Tevens blijken bestaande juridische en sociale voorzieningen voor slachtoffers die niet op het eigen grondgebied wonen in de praktijk vaak niet toegankelijk. De op het nationale vlak gecreëerde slachtofferrechten dreigen voor deze snel in omvang toenemende groep een dode letter te worden. Internationale organisaties hebben hierop ingespeeld door verschillende internationale en regionale verdragen af te sluiten die toezien op de preventie en berechting van dit soort misdaden. In de praktijk blijken deze verdragen echter moeilijk uitvoerbaar en vooral tekort te schieten in het beschermen van de slachtoffers. Het doen van aangifte is onbegonnen werk en bestaande voorzieningen zoals schadefondsen zijn vanuit het buitenland vaak ontoegankelijk. De Europese Commissie erkent inmiddels dat de bestaande uit 2004 daterende EU-richtlijn voor schadevergoeding aan slachtoffers van misdrijven gepleegd in andere lidstaten niet functioneert en grondige herziening behoeft. Dit geldt zeker ook voor groepen slachtoffers (van bijvoorbeeld grensoverschrijdende corruptie of milieucriminaliteit, zoals het geval van het dumpen van gif door Trafigura). De auteurs pleiten daarom voor uitbreiding en een zorgvuldiger uitvoering van de juridische en financiële instrumenten van de VN en de EU. Gouvernemente en non-gouvernemente internationale organisaties zouden initiatieven moeten nemen voor adequatere rechtstoegang en betere, gefinancierde rechtshulp voor gedupeerden van alle vormen van grensoverschrijdende criminaliteit. Enkele van de bij het Internationaal Strafhof gecreëerde voorzieningen, zoals de rechtshulp voor collectieve slachtoffers en door een fonds gefinancierde hulpprojecten voor getroffen gemeenschappen, worden daarbij als best practice genoemd.

Literatuur

- Boutellier, H. (1993). *Solidariteit en slachtofferschap*. Nijmegen: SUN.
- Brouwer, A.L.M. de & Letschert, R.M. (2008). Rechtspraak, deelname van slachtoffers in de procedures voor het Internationaal Strafhof: een papieren tijger? *Delikt en Delinkwent*, 10(81), 1143-1163.
- Brouwer, A.L.M. de, Hon Chu, S.K. & Muscati, S. (2011). *De mannen die mij hebben vermoord*. Nijmegen: Wolf Legal Publishers.
- Dijk, J.J.M. van & Klerx-van Mierlo, F. (2009). *Leemten in de slachtofferhulpverlening. Resultaten van een verkennend, kwalitatief onderzoek onder verschillende categorieën gedupeerden van ingrijpende gebeurtenissen*. Tilburg: INTERVICT.
- Dijk, J.J.M., Winkel, F.W. & Letschert, R.M. (2008). De victimologie bloeit, zij het deels incognito. *Tijdschrift voor Criminologie*, 50(2), 182-191.
- Elias, R. (1985). Transcending our social reality of victimization. Toward a new victimology of human rights. *Victimology*, 10(1/4), 6-25.
- Erez, E., Kilchling, M. & Wemmers, J. (eds.) (2011). *Therapeutic jurisprudence and victim participation in justice*. Durham, NC: Carolina Press.
- Groenhuijsen, M. S. & R. M. Letschert (2006) (eds.), *Compilation of International Victims' Rights Instruments*, Nijmegen: Wolf Legal Publishers.
- Hall, M. (2010). *Victims of crime. Policy and practice in criminal justice*. Devon: Willan Publishing.
- Herman, S. (2010). *Parallel Justice for victims of crime*. Washington: National Center for Victims of Crime.
- Kirchhoff, G.F. (2010). History and theoretical structure of victimology. In: S. Shoham, P. Knepper & M. Kett (eds.). *International handbook of victimology*. London: CRC Press, 95-127.
- Lens, K., Pemberton, A. & Groenhuijsen, M. (2010). *Het spreekrecht in Nederland. Een bijdrage aan het emotioneel herstel van slachtoffers?* Den Haag: WODC.
- Letschert, R.M. & Dijk, J.J.M. van (eds.) (2011). *The new faces of victimhood*, Studies in Global Justice, 8. Dordrecht: Springer.
- Letschert, R.M., & Groenhuijsen, M.S. (2011). Global governance and global crime. Do victims fall in between? In: R.M. Letschert & J.J.M. Dijk (Eds.). *The new faces of victimhood*. Dordrecht: Springer, 15-49.
- Letschert, R.M., Staiger, I. & Pemberton, A. (eds.) (2010). *Assisting victims of terrorism. Towards a European standard of justice*. Dordrecht: Springer.
- Letschert, R.M., Haveman, R., Brouwer, A.L.M. de & Pemberton, A. (2011). *Victimological approaches to international crimes. Africa*. Antwerpen: Intersentia.
- Mulder, J.D.W.E. (2009). *Compensatie na geweld. Wie krijgen er een vergoeding van het Schadefonds Geweldsmisdrijven en wat zijn de effecten van zo'n financiële vergoeding?* Tilburg: INTERVICT.
- Nagel, W. (1949). *De criminaliteit van Oss* (diss. Groningen). Den Haag: Damen.
- Nagel, W. (1959). Victimologie; discourse at the Belgian-Dutch criminology meeting, 20 Dec 1958, *Tijdschrift voor Strafrecht*, 68, 1-26.
- Nagel, W. (1974). The notion of victimology in criminology. In: I. Drapkin & E. Viano (eds.). *Victimology*. Lexington Mass.: Lexington Books, 13-16.
- Nagel, W. (1979). Strukturelle Viktimisation. In: G.F. Kirchhoff & K. Sessar (eds.). *Das Verbrechenopfer*. Bochum: Studienverlag Brockmeyer, 61-83.
- Pemberton, A., Klerx-van Mierlo, F. & Tol, R. van (2009). *Van tevredenheid naar kwaliteit. Een meetinstrument voor de slachtofferzorg*. Tilburg: INTERVICT.

- Rock, P. (2010). The treatment of victims in England and Wales. In: *Victims, policy-making and criminological theory, Selected essays*. Farnham: Ashgate, 323-333.
- Schneider, H.J. (1975). *Viktimologie. Wissenschaft vom Verbrechensopfer*. Tuebingen: Mohr.
- Schneider, H.J. (2007). Viktimologie. In: H.J. Schneider (ed.). *Internationales Handbuch der Kriminologie, Band 1*. Berlin: De Gruyter Recht, 395-435.
- Schuyt, C. (2010). *Het spoor terug*. J.B. Charles/W.H. Nagel/ Amsterdam: Balans.
- Waller, I. (2006). *Less law/more order. The truth about reducing crime*. Westport: Praeger.
- Waller, I. (2011). *Rebalancing justice. Rights for victims of crime*. Lanham: Rowman & Littlefield.